

Nr 197.

Av herr **Arrhén**, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag rörande arvoden åt lärarkandidater under provårsutbildning.

I statsverkspropositionen under åttonde huvudtiteln har departementschefen bl. a. föreslagit, att den praktiska lärarutbildningen för läroverkslärare — det s. k. provåret — skall förkortas i huvudsak enligt läroverkens krisutrednings betänkande till att i regel omfatta en termin i stället för två terminer. Denna minskning har motiverats med nödvändigheten av att snabbt vinna någon lindring i den akuta lärarbristen. Den termin, med vilken provåret avkortas, kommer ju läraren i gengäld att ägna åt aktiv lärartjänstgöring. Men eftersom provåret dessutom är för dyrt för den enskilde läraren, hoppas departementschefen att minskningen av utbildningstiden skall stimulera tillströmningen till läroverkslärarbanan.

Departementschefen anser emellertid, att omläggningen av provåret inte helt skulle kunna fylla denna sin stimulerande uppgift, om icke samtidigt de unga lärarnas ekonomiska villkor under den praktiska utbildningen förbättrades. Han föreslår därför en höjning av arvodet till 3 200 kronor för deltagare i enterminskurs och 2 600 kronor per termin för deltagare i tvåterminkurs. Rörligt tillägg skulle icke utgå.

Departementschefen har förvisso grundad anledning för sin uppfattning, att det icke räcker med att avkorta den praktiska utbildningen för att locka aspiranter till läroverkslärarbanan. Utan en radikal förbättring av lärarnas ekonomiska villkor under den praktiska utbildningen, lär avkortningen bli verkningslös i rekryteringshänseende. Vid bedömningen av storleken av de förmåner, som lämpligen böra utgå, har emellertid meningarna varit delade. *Läroverkens krisutredning* har senast tagit upp denna fråga till behandling och därvid funnit, att både förhållandena inom statsförvaltningen i övrigt och den svåra lärarbristen tala för principen om oavkortad lön. I en situation, då hela det högre undervisningsväsendet hotas av katastrof på grund av lärarbrist, måste enligt utredningen alla åtgärder prövas, som kunna tänkas stimulera rekryteringen. Bland dessa vore en avsevärd förbättring av lärarkandidaternas ekonomiska villkor en av de angelägnaste. Utredningsmajoriteten har dock ansett sig böra stan- na vid att för närvarande endast föreslå ett arvode på 3 200 kr. per termin. Därvid synes dock ha förutsatts, att ferielön fortfarande skall utgå, varigenom de sammanlagda förmånerna för lärarkandidat, som är extra ordinarie adjunkt, skulle uppgå till ca 4 700 kronor för hösttermin och ca 4 000 kronor för vårtermin. Två av ledamöterna i utredningen ha dock reserverat sig för oavkortad lön och därvid bl. a. anfört, att för ett stort antal lärarkandidater är provåret

den förhållandevis dyraste delen av lärarutbildningen, eftersom de då hunnit bilda familj. Med hänsyn till den låga lönesättningen för läroverkslärarna kommer varje ersättning, som understiger oavkortad lön, att tvinga åtminstone de lärarkandidater, som ha försörjningsplikt, till förnyad skuldsättning. Minoriteten anser, att för de lärarkandidater, som äro extra ordinarie — och dessa äro det stora flertalet — är lärarkursen att betrakta som kurs inom verket och att till dessa bör utgå oavkortad lön i enlighet med den princip, som tillämpas inom statsförvaltningen i övrigt. Som ett led i försöken att stimulera rekryteringen till läroverkslärarbanan föreslås, att lärarkandidat, som icke är behörig till extra ordinarie adjunksbefattning, anställs som extra adjunkt under kursen och erhåller oavkortad lön.

Vid remissbehandling av utredningens förslag har *skolöverstyrelsen* framhållit, att i och med koncentrationen av utbildningen försvinna i regel möjligheterna för lärarkandidaterna att skaffa sig biinkomster genom timtjänstgöring. Lärarbristen har dessutom ytterligare förvärrats och en stimulans av rekryteringen är allt nödvändigare. Skolöverstyrelsen förordar därför för närvarande ett arvode på 4 000 kronor per termin utan ferielön. En majoritet inom *statslönenämnd* föreslår 4 000 kronor för enterminskandidat och 3 000 kronor per halvår för tvåterminskandidat, allt utan ferielön. Tre ledamöter ha reserverat sig för oavkortad lön.

Statskontoret avstyrker av principiella skäl en höjning och rekommenderar i stället en sänkning av nuvarande arvode för tvåterminskandidat. Skulle statsmakterna likväl anse en höjning försvarlig, förordar statskontoret ett arvode på 2 650 kronor — utan ferielön — för enterminskandidat och samma belopp för tvåterminskandidat. Statskontoret har i detta sammanhang gjort en jämförelse mellan den sannolika inkomstvolymen för några tjänstemannagrupper under ett antal år i statstjänst. Dyliga beräkningar av livslönekaraktär äro ofta intressanta men de kalkyler, som redovisas i statsverkspropositionen, kunna knappast betraktas som klanderfria. Sålunda tycks ämbetsverket vid beräkningen av inkomstvolymen för tingsmeriterade amanuenser icke ha beaktat att juris kandidater under tingsmeriteringen, med ett fåtal undantag, vid sidan av kontantlön åtnjuta fri bostad eller bostadsbidrag på genomsnittligen 700 kronor per år.

Hänsyn har vidare icke tagits till att ett relativt betydande antal läroverkslärare avlagt licentiatexamen eller disputationssprov, varigenom inträdet i förvärvslivet försenats med i genomsnitt ytterligare 3 1/2 år respektive 6 1/2 år. Om man utgår ifrån statskontorets beräkningsgrunder, erhålla sålunda licentiatier under den första perioden av 5 1/2 år efter den tidpunkt, då jur. kandidater och fil. magistrar i regel avlagt sin examen och befinna sig i förvärvslivet, inkomst endast 2 år i stället för 5 1/2 och doktorer ha ännu ej erhållit någon arbetsinkomst alls. Det bör dessutom framhållas, att dessa högt kvalificerade och i förvärvslivet sent inträdande lärare icke erhålla bättre löneförmåner än fil. magistrar under den tid de äro icke-ordinarie. Licentiaterna för övrigt i regel ej heller såsom ordinarie befattningshavare. Jur. licentiatier i förvaltnings-

tjänst — och över huvud taget — äro däremot så sällsynta, att de icke behöva medräknas i detta sammanhang.

Statskontorets beräkningar grunda sig på att läroverksläraren genomgår provårskurs på en termin efter fyra terminers tjänstgöring och att han omedelbart efter genomgången provårskurs befordras till e. o. adjunkt i Ce 24. Dessa förutsättningar äro otvivelaktigt alltför förmånliga. Tillgängliga statistiska uppgifter visa, att de lärarkandidater, som för närvarande genomgå provår på två terminer — d. v. s. ca 75 procent av samtliga — ha i genomsnitt 6 terminers tjänstgöring bakom sig. Enterminskandidater åtta terminer och däröver. Den längre tjänstgöringen bland enterminskandidaterna sammanhänger med att det koncentrerade enterminsprovåret anses ställa så stora krav på lärarkandidaten, att relativt stor lärarefarenhet från tidigare tjänstgöring är nödvändig för att erhålla ett godtagbart provårsbetyg. När nu enterminsprovåret föreslås bli regel, har man anledning förvänta inte att kursdeltagarnas tidigare tjänstgöring minskas — såsom statskontoret förutsätter — utan snarare att den ökas. Befordran från lönegrad 21 till lönegrad 24 kan alltså beräknas ske ett par år senare än statskontoret antagit.

Statskontoret yttrar vidare, att "till allt detta" kommer, att läroverkslärarna ha goda förutsättningar att öka den normalt fastställda lönen genom att åtaga sig timtjänstgöring utöver den ordinarie tjänstgöringsskyldigheten och att använda en del av ferierna för förvärvsverksamhet. Rent principiellt kan starkt ifrågasättas riktigheten av att vid jämförelse mellan olika yrkens lönsamhet medräkna den ena gruppens inkomster för övertidsarbete. Om jämförelsen skall ge ett rättvisande utslag bör den grundas på den lön, som utgår i tjänsten. Vad nu beträffar läroverkslärarnas möjligheter till biinkomster äro dessa blygsammare än vad man i allmänhet föreställer sig. Redan den tyngande arbetsbördan lägger hinder i vägen för förvärvsarbete av någon betydelse. Nyligen har bland läroverkslärarna företagits en arbetstidsundersökning. Den enskilde läraren har lämnat uppgifterna såsom under tjänstemannaansvar. Den preliminära bearbetningen har visat, att läroverkslärarnas arbetstid per år räknat överstiger 2 000 timmar. Med utgångspunkt från den fastställda arbetstiden håller sig timantalet i förvaltningen till ca 1 800—1 900 timmar per år. På grund av det koncentrerade arbetsåret kan läroverkslärarens arbetstid per vecka beräknas överstiga 50 timmar. Det är uppenbart, att förmågan till extraarbete, även om tillfälle därtill skulle erbjudas, är synnerligen begränsad. Tillgängliga uppgifter visa också att det genomsnittliga antalet övertimmar — d. v. s. tjänstgöring utöver den normala — utslaget på samtliga läroverkslärare uppgår till ca 1/2 undervisningstimme per vecka, trots att rektorerna i gemen göra allt för att förmå de utbildade lärarna att åtaga sig övertidsarbete på grund av bristen på kompetenta krafter. Det bör framhållas, att denna halva timme säkerligen är i överkant i fråga om de icke-ordinarie lärarna, eftersom rektorerna i första hand bruka vända sig till de äldre och erfarnare lärarna, när det gäller att fylla ut en personallucka. En halv veckotimme ger för den icke-ordinarie läraren en årsinkomst med

denna förmånliga beräkning av ca 200 kronor. Ett sådant tillskott är knappast av den storleksordningen, att det behöver uppmärksammas i detta sammanhang.

Vad som här sagts om läroverkslärarnas övertimmar gäller i stort sett också för biinkomsterna under ferierna. Den starkt koncentrerade arbetsbördan under läsåret gör behovet av vila och avkoppling under ferierna tvingande. En stor del av denna lediga tid användes dessutom till egna studier, som äro nödvändiga för att läraren skall bibehålla och utveckla kunskaperna i sina ämnen, vartill tillfälle icke ges under läsåret. Det är endast ett fåtal lärare, som ägnar en del av ferierna åt förvärvsarbete i form av ferieläsning och dylikt. De inkomster, som — om de slås ut — komma läroverkslärarkåren till del genom detta extraarbete, äro obetydliga.

Jag har uppehållit mig vid dessa frågor om läroverkslärarnas extrainkomster inte bara därför, att statskontoret berört dem utan också emedan de uppfattningar, som ämbetsverket gjort sig till tolk för, också synas vara ganska vitt spridda bland allmänheten. Ett försök till klarläggande kan därför här vara befogat.

Med dessa korrigeringar torde inte ämbetsverkets åsikt att de yngre läroverkslärarnas löneförhållanden äro förmånligare än övriga närmast jämförliga tjänstemannagrupper stå sig väl.

Jag är i det lyckliga läget att på andra vägar kunna kontrollera riktigheten av denna åsikt. 1945 års universitetsberedning har i sitt fjärde betänkande redovisat en på taxeringslängder grundad undersökning av olika studentkategoriers inkomster. För studenter av årgång 1930 var medianinkomsten år 1946 — alltså vid ca 36 års ålder — bland lärare med lägre filosofisk examen (däri inräknat även fil. lic.) 9 000 kronor. Studenter med liknande utbildning anställda i förvaltningstjänst hade en medianinkomst på 12 000 kronor. Juris kandidater i förvaltningen — med vilka statskontoret i första hand vill jämföra läroverkslärarna — hade en medianinkomst på 13 500 kronor, alltså 50 procent högre inkomst än nämnda lärare i samma ålder.

Det finns knappast anledning antaga, att relationerna mellan de yngre läroverkslärarnas inkomster och jämförliga akademikers, även sedan den praktiska lärarutbildningen avkortas till en termin, komma att förskjutas till de förras fördel.

Den allvarligaste invändningen mot statskontorets kalkyl är emellertid, att den endast gäller en mindre del av den tid, som de jämförda grupperna ägna sig åt förvärvsarbete. Skola några slutsatser kunna dragas av olika yrkens lönsamhet, måste jämförelserna omfatta hela livslönen och icke blott en del därav. Just i detta fall är en avkortad livslönecalkyl särskilt missvisande, eftersom läroverkslärarna i högre grad än andra jämförliga tjänstemannagrupper sakna befordringsmöjligheter. Den stora massan adjunktsbehöriga läroverkslärare stannar som bekant i lönegrad 26.

Men för att nu övergå till departementschefens förslag på 3 200 kronor per termin till enterminkandidat och 2 600 kronor per termin till tvåterminkandi-

dat, ligga dessa belopp som synes ganska avsevärt under vad läroverkens krisutredning, skolöverstyrelsen och statens lönenämnd ansett skäligen. Vad beträffar det lägre arvudet åt tvåterminkandidat synes detta ha motiverats av antagandet, att lärarkandidaten kan skaffa sig biinkomster genom timtjänstgöring. Av vad läroverkens krisutredning och skolöverstyrelsen anfört i denna fråga framgår emellertid, att möjligheterna därtill äro mycket växlande. Vid vissa läroverk och i vissa ämnen saknas ofta tillfälle därtill. Det bör vidare framhållas, att vid en omläggning av provåret kommer tvåterminskursen att reserveras för lärare med föga erfarenhet av läraryrket. Det kan ifrågasättas, om denna kategori icke bör koncentrera sig på utbildningen utan tvång att splittra sig på annan tjänstgöring i förvärvssyfte, om tillfälle därtill skulle bjudas. För båda arvudena gäller enligt departementschefens förslag, att rörligt tillägg icke skall utgå. I betraktande av penningvärdets förändringar måste detta leda till icke önskvärda konsekvenser.

Frågan om lärarkandidaternas arvoden har sedan lång tid tillbaka stått på dagordningen. Riksdagen har senast år 1950 uttalat sig för en lösning i samband med en omläggning av provåret. Med hänsyn till vad som framkommit vid spörsmålets behandling, synes övervägande skäl tala för att den definitiva lösningen icke uppskjutes och att denna bör innebära, att full lön som extra ordinarie respektive extra adjunkt utgår under det eller de kalenderhalvår, varunder utbildningen pågår.

Med stöd av det ovan anförda får jag därför anhålla,

att riksdagen måtte besluta, att lärarkandidat, som innehar extra ordinarie anställning, erhåller full lön såsom extra ordinarie adjunkt under det eller de kalenderhalvår, varunder utbildningen pågår, samt

att annan lärarkandidat erhåller full lön såsom extra adjunkt under samma tid.

Stockholm den 26 januari 1951.

Erik Arrhén.